

1574 Tarihli İlbasan (Elbasan) Kanunnamesine Göre Osmanlı Arnavutluk'unda İktisadi Hayat

Galip Çağ*

Giriş: Kadim Yolların Bitimi ya da Avrupa'nın Sınırındaki Osmanlı

Doğu Akdeniz, bugün, uluslararası ilişkiler kavramı olarak, netleşemeyen yönleri ile bilirse de mazide bu sınırın bitim uçlarına dair tespitler tarihsel olarak daha netti. Zira şehirler bu sınırların belirleyicileri olarak dikkat çekiciydi. Bu manada sadece Doğu Akdeniz'in değil "modern Avrupa"nın da sınırı olarak kabul edilen Adriyatik kıyıları, diğer Balkan bölgelerine göre çok daha geç bir tarihte Osmanlı eline geçince bahse konu sınır hattının belirlenmesi de 16. yüzyıl başlarına tarihlendi. Bunda, uzun süren Osmanlı-Venedik mücadelelerinin ve askeri başarıların siyasi anlaşmalarla kat'ileştirilmesi gerekliliği önemli rol oynadı. Bu da bahsi geçen tarihlendirmeyi her daim zorlaştırdı.

Osmanlı idaresinin ancak 1500 başlarında Draç'ı alarak tamamlayabildiği Arnavutluk fetihlerinin en zor kısmı bölgede kadim zamanlardan gelen Hıristiyan yerleşiminin yarattığı katı düzeni Osmanlı toprak düzenine entegre etmekte. Ancak bunun uzunca bir süre sağlanamadığı ve ciddi sorunların ortaya çıktığı kayıtlarla malumdur. Özellikle bölgenin tarım üretimi açısından oldukça kısıtlı olması, gümrük ve liman özellikleri ile devam edegelen feodal kale düzeninin taşra-şehir bağımlı zorlaştırması bu sorunları giderek büyüttü. Osmanlı idaresi de bu sorunların giderilmesi için gerekli düzenlemeleri zaman zaman yaptığı tahrirlerle ortaya koydu. Bu çalışma bölgenin fethinden yaklaşık 70 yıl sonra gerçekleşen bir tahririn mufassal kaydı üzerinden tam da bahse konu olan iktisadi düzen ve sorunlara odaklandı. Buna göre özellikle tarım üretiminin en güçlü olduğu Draç(Durres) ile Avlonya bölgesi baz alınarak liman, gümrük, yaylak kışlak

* Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, galipcag@gmail.com

hayatı, pazar ve diğer vergi düzeni, bölgede uygulanan ticari ölçü birimlerinin ortaya konması ile bir anlamada Rumeli'nin bu özel bölgesinde Osmanlı iktisadi düzeni anlaşılmaya çalışıldı.

Çalışmanın ana kaynağı *Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defterleri (TADB. TTD)* kataloğunda bulunan 66 numaralı *İlbasan* tahrir defteridir. Ancak bunun yanında Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan TS.MA.e..757/16 kodlu Farsça bir tarih düşürme ile konuya dair hükümler de çalışmanın birinci el kaynakları olacaktır. Ayrıca bölgeye dair görsel malzeme sağlayan Giuseppe Rosaccio. *Viaggio da Venetia, a Costantinopoli: per mare, e per terra & insieme quello di Terra Santa, da Gioseppe Rosaccio, con brevità descritto, nel quale, oltre à settantadui disegni, di geografia e corografia si discorre, quanto in esso viaggio si ritroua, cioè: città, castelli, porti, golfi, isole, monti, fiumi è mari: opera utile à mercanti, marinari & à studiosi di geografia, Venice, Giacomo Franco, 1598* ve Simon Pinargenti, *İsole che son da Venetia nella Dalmatia et prt tutto l'arcipelago, fino a Constantinopoli, con le terre piu notabili di Dalmatia, 1563* künyeli kaynaklar da başvuru eseri olarak ön plana çıkmıştır. Bahsedilen bu son iki kaynak çalışmanın ana kaynağı olan kanunnameyi destekleyecek birer veri kaynağı olarak kullanılacakken, asıl vazifelerini bu bildiriye paralel olarak hazırlanan başka bir çalışmada¹ yerine getireceklerdir.

Aslına bakılırsa bu çalışma iki temel gaye ya da ihtiyaca binaen hazırlanmıştır. Buna göre, Rumeli topraklarındaki farklı bölgelerin idari/iktisadi yapısının tespitinde tahrir kanunnamelerinin kullanımına dair bir deneme ile özellikle bugün ki Arnavutluk topraklarındaki Osmanlı idari düzenine dair çalışmaların eksikliğine işaret etme bu gayeleri izaha kâfi olacaktır. Dolayısı ile bu bildiri bahse konu iki eksikliğe de dikkat çekmeyi vazife edinir.

Bu bildirinin ana metodu başlıkta da belirtilen kanunname metnini kendi sınırları içerisinde analiz etmek ve tam çevirisini vererek araştırmacılara ham veri de sunmaktır. Dolayısı ile bildirinin ek kısmında, kanunnamenin tıpkı ve çeviri hali yer alacaktır. Ancak bu ana düzenin dışında bölgenin fethine dair bir bilgilendirme için birinci ve ikinci el kaynaklardan müteşekkil anlatı da giriş kısmında yer alacaktır. Bu bölümde coğrafyanın kadim hâkimlerinin de etkisi ile Batılı, bilhassa da Venedikli kaynaklarına yer verilmeye çalışılacaktır. Ayrıca kanunnamedeki teknik verilerin analizinde

1 Galip Çağ, "Adriyatik Kıyısında Bir Osmanlı Şehri: Draç/ Durrës, (1574 Tarihli Tahrir Kaydı ve Şehrin Fethine Dair Bir Tarih Düşürme Meselesi)", (hazırlığı devam etmektedir.)

daha evvel konuya dair hazırlanmış Osmanlı iktisadi ve sosyal tarihine dair bazı kaynaklar kullanılacaktır.

Çalışma bir bölgeyi merkezine alsa da kanunnamenin ait olduğu İlbasan/Elbasan şehri Osmanlıların bölgeyi fethi sonrasında Orta Arnavutluk'ta çok önemli bir sancak merkezi olarak var olur ve sadece ait olduğu Arnavutluk topraklarını değil hemen doğusunda bulunan Ohri gölünün öte yüzündeki Makedonya topraklarını da etkiler. Hatta Kiel'e göre I. Mehmet zamanında Ohri/d'e bağlı bir idari düzende kendine yer bulur ve bura ile karşılıklı nüfus hareketlerinin de merkezinde yer alır. Yine Kiel'e göre bölgedeki en önemli Osmanlı kalesi ve çevre düzeni İlbasan'a aittir. İlbasan üzerine yapılacak bir çalışmanın da çoğu zaman başlangıç noktasında Kiel'in yukarıda bir iki kez atfı yapılan ansiklopedi maddesi yer alır.²

Bölge diğer Rumeli merkezlerine göre geç bir vakitte fethedilip Osmanlı idari düzenine dâhil edildiğinden olmalıdır ki araştırmacıların ilgisinden bir miktar uzak kalır. Bu meyanda doğrudansa bölgenin bütününe inceleyen çalışmalarda bir alt başlık olarak yer aldığı görülür. Örneğin Doğan Yörük'ün iki farklı tarihe ait cizye kaydı üzerinden hazırladığı gayrimüslim nüfusa dair bildirisinde³ buraya dair veriler bir tablo dâhilinde nakledilir.

İlbasan'a dair müstakil bir çalışma eksikliğine işaret edilmişti ilk kısımda. Buna rağmen kısıtlı bir kaynak olmakla birlikte uzun yıllar Osmanlı arşivi uzmanlığı yapan Ayten Ardel'in *Balkanlar'da İslam Medeniyeti II Milletlerarası Sempozyumu*'na sunduğu *XVI. Yüzyıl Tahrirlerine Göre İlbasan Sancağı* bildirisi önemlidir.⁴ Çalışma 367 (Kanûnî dönemi) ve 477 (1570) numaralı iki tahrirden yola çıkılarak hazırlanırken sancağın bu iki tarihteki nüfus ve iktisadî verilerini yorumsuz bir şekilde sunar.

Mehmet Aykaç'ın *Şeri'yye Sicilleri Işığında 17. Yüzyılda Arnavutluk/Elbasan'da Sosyal, Kültürel ve İktisadi Yapı* başlıklı bildirisi⁵ 17. yüzyıl başına

2 Bk. Machiel Kiel, "İlbasan", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXII, İstanbul 2000, s. 79-81.

3 Doğan Yörük, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Gayrimüslimlerin Nüfusu", *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, Konya 2007, s. 629, 650.

4 Bk. Ayten Ardel, "XVI. Yüzyıl Tahrirlerine Göre İlbasan Sancağı", *Balkanlar'da İslam Medeniyeti II Milletlerarası Sempozyumu*, 4-7 Aralık 2003, Arnavutluk (Tiran) 2006, s. 315-320.

5 Bk. Mehmet Aykaç, "Şeri'yye Sicilleri Işığında 17. Yüzyılda Arnavutluk/Elbasan'da Sosyal, Kültürel ve İktisadi Yapı", *Balkanlar'da İslam Medeniyeti III Milletlerarası Sempozyumu*, 1-5 Kasım 2006, İstanbul 2011, s. 193-201.

dair iki defter üzerinden şehre dair bazı veriler sunar. Lakin bu çalışmanın da sundukları defterin bütünü değil birkaç hüküm üzerinden varılan sonuçlar olunca ve analizler de çoğunlukla sosyal düzene dair yapılmış kapsayıcı sonuçlar elde edildiğini düşünmek oldukça zorlaşır. Ancak bu çalışmanın kaynakları yine *şer'iyye sicilleri* olmak kaydı ile oldukça tafsilatlı bir hali Ali Köksal tarafından 2015 yılında bir doktora tezi olarak hazırlanır.⁶ 1600-1740 yılları arasını kapsayan çalışma, bu bildiri için de önemli bir kaynak olarak görülebilecekken Aykaç'ın da çalışmasını kapsar hale gelir. Ayrıca kanunname esaslı elinizdeki bildiri de Köksal'ın tezini önceleyen ve tamamlayan bir katkı olarak görülebilir.

Bölgenin siyaseten fethi kadar sosyal dönüşümü de diğer Rumeli bölgelerine göre farklılıklar arz eder. Zira bölgedeki Venedik etkisi ve Balkan ana karasına olan uzaklık burası için özel bir Adriyatik etkisini de beraberinde getirir. Dolayısı ile özellikle İslamlaşma süreci de farklı şekilde işler. Bu manada Elbasan'a özel olmasa da Arnavutluk bölgesinin İslamlaşmasına dair, İtir Rruqa tarafından hazırlanan doktora tezi⁷ mühim bir kaynak olarak değerlendirilebilir.

Tüm bu değerlendirme göstermektedir ki İlbasan her ne kadar Fatih tarafından kurulan bir müstahkem mevki olsa da 17. yüzyıl öncesine dair müstakil bir çalışma nerede ise yok gibidir. Dolayısı ile tamamen güvenlik amacı ile inşa edilen bu merkezi şehre dair çalışmaların eksikliği göz önüne alındığında bu bildirin ortaya koymayı amaçladığı idari düzen şeması, mühim bir boşluğu doldurmaya adaydır.

“İlbasan/Elbasan Neresidir, Neden Önemlidir?” Sorusuna Dair

Araştırmalara göre bugün ki Arnavutluk bölgesi 12. yüzyıla gelindiğinde Bizans kontrolü altında ve feodal bir düzende *dükler* eli ile yönetilmekte idi.⁸ Ancak Bizans otoritesinin bu yüzyıl sonrasında zayıflaması ile bölgede Sırp'ların etkinliğinin arttığı ve zamanla Avlonya'ya kadar ki tüm Arnavutluk'u

6 Bk. Ali Köksal, *Elbasan Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı 1600-1740*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Tarih Ana Bilim Dalı, Kayseri 2015.

7 Bk. İtir Rruqa, *Arnavutluk'ta İslâm-Hıristiyanlık Karşılaşması (1385-1600)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Çanakkale 2016.

8 Nuray Bozboru, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi*, 1. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul 1997, s. 24-30.

kontrol altına aldıkları kaydedilmektedir.⁹ Bu dönemde Duşan'ın kurduğu sert feodal yapı birçok sebeple bölgede hoşnutsuzluklar yaratınca onun ölümü ile başlayan dönem birçok feodal beylik doğurur. Kuzeyde *Balşalar* merkezde ise *Thopialar* en güçlülere iken *Dukaginler*, *Coia Zaccarialar*, *Musakiler*, *Zenebissiler*, *Aranitiler*, *Vulkaşiler* ve *Kastriotalar* Arnavutluk'ta kurulan diğer bazı devletçikler olarak dikkat çeker.¹⁰ Osmanlı idaresinin bölgedeki ilk akınları Kara Timurtaş Paşa eli ile olsa da hâkimiyetin sağlanması için birkaç sene gerekir.¹¹ Bu tarihten 1431 yılına dek bölge ile kurulan ilişki *vasallık* olarak adlandırılır¹² ve bahse konu beylere bağlılık karşılığında bir nevi özerklik tanınır.

1431 sonrası dönemde Osmanlı idari düzeninin en temel uygulaması olan tahrir sayımı için hazırlıklar başlanınca¹³ bölgede 5 yıl sürecek bir isyan süreci başlar. İsyân 1436 yılında bitse de 1444'e dek sürecek olan sükûnet İskender Bey'in isyanı ile son bulur. Ve zaman zaman hafiflese de kargaşa İskender Bey'in 1468'deki ölümüne dek sürer. İlbasan'ın kalesi, bahse konu dönemde (1466) bölgeyi gözetlemek, korumak ve izlemek niyeti ile kurulur.¹⁴ Aşıkpaşazade eserinde bunu *Padişah leşker-i İslâmî cem' idüb vardı. Vilâyet-i Arnavud'a girdi. Ve hem her tarafa akıncılar saldı. Arnavud'un bazı begleri gelip muti' oldular. Padişah dahi anda bir hisar yaptırdı Vilâyet-i Arnavud'un ortasında. Ol hisarun adı El Basan kodılar* şeklinde nakleder.¹⁵ Barkan bu bilgiyi teyit eder ama kuruluş amacına bölgenin kuzeyine giden yolların güvenliğini temin etmeyi de ekler.¹⁶ Ki şehir daha inşa edilmeden evvel bölgedeki bu huzursuzluğa karşı dengeyi sağlamak için Anadolu'nun muhtelif bölgelerinden Türkmenlerin buraya sürgün edildiği de ifade

9 Mustafa L. Bilge, "Arnavutluk," *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, III, İstanbul, 1991, s. 384.

10 Halil İnalçık, "Arnavutluk'ta Osmanlı Hakimiyyetinin Yerleşmesi ve İskender Bey İsyânının Menşei", *Fatih ve İstanbul*, I/2, 1953, s. 154-155.

11 İnalçık, agm., s. 154.

12 Bk. Sandor Papp, "Vasal", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XLII, İstanbul 2012, s. 531-534.

13 Halil İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s. xiv.

14 P. L. İnciciyan, H. D. Andreasyan, "Osmanlı Rumeli'si Tarih ve Coğrafyası", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2-3, 4-5, (1974), s. 76.

15 Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Atsız, İstanbul 1949, s. 215.

16 Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV/1-4, İstanbul 1953, s. 215.

edilir.¹⁷ Kiel buna Ohri ve Üsküp'ten getirilen Ortodoks halkı da ekler.¹⁸ Ayrıca bölgedeki hâkimiyet sadece fetihlerle değil diplomatik ilişkilerle de devam eder. Bu manada ilk bölümde de ifade edildiği gibi buraya dair tarihlendirmeler her daim sorunludur. Yine örneğin Draç'a dair düşülen bir Farsça tarih¹⁹ gibi kaynaklar konunun sıkıntılı kısmını bir miktar tolere eder.

Huve'l-Feyyâz

Şükr-i Hodâ ki feth şod Kal'a-i Dırac
 Der silk-i kal'ahâ-yı diğeri yaft indirac
 Şükr-i diğeri ki âmil-i 'amâl mal-i şâh
 Hahed ze sâkinaneş giriften harâc ve bâc
 Der feth-i u çu fâtiha hândeem şode
 Tarih-i feth Fâtihâ-i Kal'a-ı Dırac

Fütuhât-ı mütetâbi' bâd

Li-Muhammed ve âlihi el-emcâd

Tüm bu yapılanma sonunda Barkan'ın verdiği rakamlara göre 1520-1530 arasında şehirde 526 Müslüman, 8916 Hıristiyan hane mevcuttur.²⁰ Ancak İnbaşı'nın 1528 tarihli tahrir kaydından verdiği bilgiler göz önüne alındığında²¹ İlbasan şehrinin kale surları dışına doğru gelişmeye başladığı anlaşılmaktadır. Bu yıllarda şehirde iki Müslüman mahallesinden biri kale içinde, diğeri ise dışında olup toplam hane sayısı 108 kadardır. Bunun delillerinden biri de bugün şehirde Osmanlı idaresinden kalan iki hamamın birinin kale içinde birinin ise kale dışında olmasıdır.²² Hıristiyanlar 174 hane olunca şehrin bu tarihlerde askerî garnizon da dâhil nüfusu 1500 civarında hesaplanır. Bu durumda Barkan'ın verdiği bilgiler, sadece şehir merkezine ait değil Draç ve İşbat'ın da dâhil olduğu hale aittir.

17 Barkan, agm., s. 224-225.

18 Kiel, agm., s. 79.

19 TS.MA.e. 757/16.

20 Barkan, agm., s. 237.

21 Mehmet İnbaşı, "Arnavutluk'ta bir Türk Şehri; XVIII. Yüzyılda İlbasan Sancağı", *Üçüncü Uluslararası Doğu Avrupa Çalışmaları Kongresi Bildiri Kitabı (CIEES-2019)*, Sakarya 2019, s. 329.

22 Roberto B.F. Castiglia, Marco Giorgio Bevilacqua, "The Turkish Baths in Elbasan: Architecture, Geometry and Wellbeing", *Nexus Network Journal*, 10, 2008, s. 309.

Resim 1: İlbasan Kalesi dâhilindeki *Kale Hamamı* (3) ve dışındaki *Pazar Hamamı* (5)²³

Katip Çelebi'nin verdiği bilgiye göre Korfü Seferi sırasında Kanûnî Sultan Süleyman, Avlonya'ya İlbasan üzerinden geçer.²⁴ Bu bilgi şehrin kuruluş gayesine yani yollara hâkimiyete bilhassa da kadim *Via Egnatia* yoluna bağlanmasına uygun kullandığını da gösterir. Bir nevi Adriyatik bağı şehir üzerinden kurulur. Zaten döneme ait mühimme hükümlerine bakıldığında bu bağa işaret edecek donanma teçhizatına dair taleplerin de yoğun olduğu görülür.²⁵ Ayrıca dönem kaynaklarında şehrin av hayvanları konusunda da zengin olduğu belirtilir²⁶ ki bu da coğrafik özellikleri ile alakalı olmalıdır. Ayrıca av sürülerinin varlığının bölgenin insanlar tarafından baskın şekilde iskân edilmediğine de işaret ettiği söylemek mümkündür.

Tüm bu veriler ışığında şehrin Osmanlı idaresi tarafından inşası öncesinde de bölgede Skampa isimli bir antik kent olarak MÖ.1. yüzyılda var olduğu, Shkumbin Nehri vadisinde kurulduğu, Osmanlı birliklerinin Batı seferlerinde *Via Egnatia* ile eşleşen bir şablonda varlığını ve işlevini devam ettirdiği açıktır.

²³ Castiglia-Bevilacqua, agm., s. 309.

²⁴ Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibar Fi Esfari'l-Bihar Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 67.

²⁵ Tuğba Demir Uyar, *Mühimme Defterlerine Göre Güney Adriyatik Kıyılarında Osmanlı İdaresi (1545-1574)*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 24-25.

²⁶ *Peçevi Tarihi*, Bekir Sıtkı Baykal (haz.), I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 143-144.

1574 Tahriri/Kanunnamesi ve İlbasan Sancağı

1574 tarihli tahrir kaydı İlbasan Sancağına dair bir mufassal defterdir.²⁷ İhtimal 7 Mart 1573 tarihli Osmanlı Venedik barışı sonrasında Dalmaçya kıyılarındaki yeni durumun da tespiti için gerçekleşen sayımın dökümüdür. Her iki varaklık sayfaya tek numara verildiğinden dipnotlarda bu hususa göre bir kullanıma başvurulacaktır. Ayrıca defterin hemen girişine sonradan eklenen bilgi notu önemlidir. Zira bu nota göre²⁸ defterin girişinde bulunan metindeki 989 hicri tarih, sonradan tanzim edilen icmal defterin tarihi olup ve asıl tarih H.981'dir.

Bu bildiri yukarıda bahsedilen defterin tümünden değil girişindeki kanunname üzerinden çıkarımlarda bulunacaktır. Ancak aynı dönemde İlbasan'a bağlı olan Draç'a dair atıflar da hâlihazırda devam eden konuya dair çalışma bağlamında bu kısımda yer alabilecektir.

İlbasan orta Arnavutluk bölgesinde bulunmakla birlikte tahririn yapıldığı dönemde kendine bağlı olan Draç gibi liman kaleleri, kanunnamesindeki bazı noktaları denizle ilişkilendirir. Dolayısı ile bahse konu kanunname her ne kadar İlbasan Sancağına ait olsa da bölgeye dair kapsayıcı bir bilgilendirme de yapar. Bununla birlikte alan uzmanlarınca da bilinir ki liva/sancak kanunnameleri genel kanunnamelerle büyük oranda aynılık taşıırken ait olduğu bölgenin özelliklerine göre ayırıcı tanımlamaları da içerir. Bunda, sancağın coğrafik konum ve hususiyetleri kadar etnik yapısı gibi sosyal özellikleri de önemli rol oynar. Ayrıca temelde bu kanunnameler vergilendirilebilecek her türlü gelir kaynağına dair somutlaştırıcı tesir taşır, onu tanımlar ve sınırlandırır. Vazife ile olası yerine getirilmeme durumuna dair yaptırımlar da açıkça belirtilir.

Osmanlı coğrafyasının genişlemeye başlaması ile birbirinden oldukça farklı muhitlerin idari düzene alınması zorunluluğu bu kanunnameleri de kendi içerisinde sınıflandırır. Buna göre İncalcık tarafından vergi oranlarını baz alarak yapılan sınıflandırmada, kanunnameler üç gruba ayrılır: **Birinci grup**, Batı Anadolu bölgesini de içine alan Anadolu eyaletinin sancaklarına ait kanunnameler; **ikinci bir grup** Malatya, Diyarbakır, Erzurum, Musul, Harput ve Mardin gibi Doğu Anadolu sancaklarıyla Suriye; **üçüncü grup** ise, Karaman, İçel ve Ankara gibi Orta Anadolu sancakları kanunnameleridir.

27 Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı, Tapu Tahrir Defterleri (TADB. TTD), 66.

28 TADB. TTD., 66, v. 2

İnalçık, bu gruplara ek olarak Rumeli sancak kanunnamelerinin de özel ve ayrı bir grup meydana getirdiğini belirterek kanunnamelerde tipik Kanun-i Osmani'yi temsil eden maddelerin Bizans ve Slav örf hukuku ve kurumlarıyla birlikte verildiğine dikkati çeker.²⁹ Dolayısıyla İlbasan gibi merkezlerin kanunnamelerinde buraya ait hususi düzenlemeler olması da normaldir.

Resim 2: Arnavutluk ve İlbasan'ın Konumu

Bahse konu bölgesel farklılıkların en önemlisi ölçü birimlerinde görülür ki bu kanunnamede de konu net bir belirtilir. Buna göre; liva dâhilinde kullanılan *kilenin* 30 *vukiyye* olduğu kaydedilir. Ve hemen bir kolaylık sağlanarak bunun da 1,5 İstanbul kilesine tekabül ettiği hesaplanır. Bu da 1 yüke bağlanır. 15. yüzyıldan itibaren 1 İstanbul kilesinin 20 okka, yani 25,6589 kilogram buğday ve un, 23,093 kilogram arpa aldığı düşünülürse³⁰ bu durumda belirlenen ölçünün 32 ila 35 kilograama tekabül etmesi mümkündür. Ki kanunnamede 4 *İlbasan kilesi* 6 *İstanbul kilesi* olarak verilir.³¹ Bu kısımda sadece ağırlık birimleri

29 Halil İnalçık, "Kanunname", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXIV, İstanbul, 2001, s. 334-335.

30 Cengiz Kallek, "Kile", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXV, Ankara 2022, s. 568.

31 TADB. TTD., 66, v. 4.

değil fiyatlandırmadan da bahsedilir. Buna göre; buğday, bakla ve mercimeğin 1 yükü 37 akçe; şire(şıra)nin müdresi 6 akçe, arpa, çavdar, mürdümek, darı ve burçağın yükü 25 akça, alef ve kaplucanın yükü 19 akçe olarak belirlenmiştir.

Bu kısımdan anlaşılacağı üzere bölgede tarımsal olarak tahılın, mercimeğin ve türevlerinin önemli yer tuttuğu açıktır. Lakin bostan resminin de olduğu sancakta küçük çaplı bir üretim geleneğinin olduğu ifade edilse de *ve ba'zı kurâ halkı vâfir soğan ve sarımsak ve lahana eküp hâsıl oldukda bostân akçesin virürüz deyu öşrlerin virmede 'inâd iderlermiş. Anın gibilerden öşr alınup bostân akçesi virürüz dediklerine amel olunmaya*³² ifadesi bölgede henüz istenilen düzen ve otoritenin de sağlanamadığı fikrini güçlendirir. Zira henüz iç tüketim ve ticari üretim sınırlarının merkez taşra dengesinde en azından da Arnavutluk coğrafyasında netleşmediği de aşikârdır. Elbette bu cümle İstanbul'un bölgeyi yakından takip ettiğini de gösterir.

Kanunnamenin ilk kısmının sonlarında asiyablardan yani değirmenlerden bahsedilir. Burada sale ve nim sale değirmenlerden alınan vergi 30 ve 15 akçe olarak belirtilirken kebe değirmenlerinden de 15 akçe alınacağı ifade edilir.³³ Kebe değirmenleri önemli bir üretim biçimine işaret eder zira bilinen tahıl değirmenlerinin aksine bu değirmenler dokuma atölyeleridir. Kebe Rumeli'nde çoğunlukla kışın kullanılan kalın bir kumaş türü olup battaniye gibi örtülerin üretiminde tercih edilir. Ancak sadece Rumeli'de değil Anadolu'da da keçe ile birlikte kullanıldığı başta muhalledat kayıtları olmak üzere birçok kaynakça tespit edilir.³⁴

Sancağın iki önemli kalesi Draç ve İlbasan'da pazarlar kale dışında olduğundan buraya malların götürülmesi de halk için kaleden buralara gidilmesi de önemli zorluklar içerir. Örneğin bu defterin hazırlanmasından 5-6 sene sonra Draç'ta görevli Azaplar Ağası Mustafa'ya gönderilen bir mektupta/hükümde³⁵ Draç'ın üç tarafının denizlerle çevrili olduğu ve kara ile bağının 200 arşınlık bir köprü ile sağlandığı belirtilirken özellikle şehir dışındaki pazar ile zahire alışverişinin oldukça müşkül şartlarda yürütüldüğü belirtilir. Bu kale içinde de bir pazarın kurulması talebi olarak da anlaşılmalıdır. Bunun yanında kanunnamede pazara dair verilen ayrıntılı bilgilendirmeden

32 TADB. TTD., 66, v. 4.

33 TADB. TTD., 66, v. 4.

34 Yüksel Çelik, Alpay Bizbirlik, "XVII. Yüzyıl Orta ve Batı Anadolu'da Dokuma Sanayi", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Beşeri Bilimler Sayısı*, 18 (3), Manisa 2020, s. 475.

35 A.DVNSMHM.d.. 45/4471.

anlaşılacağı üzere de bu durum dikkate alınır ve bu zikr olan bâc cümle gelen metâ' satıldığı vaktin alınır, satılmayıp sâhibi alup gitse nesne alınmaz ve ahâlî-i dükkân ve gayr kimesneler muhtesib olan kimesne kâdı ma'rifetiyle virdüğü narhdan eksük bulunursa çig ve illetlü nesne satarlarsa muhtesib olanlar ma'rifet-i kâdı ile ihtisâb-ı kanun üzere cerimelerin alalar³⁶ şeklinde bir uyarı kanunnameye eklenir.

Resim 3: 1563'te Draç³⁷

Kanunnameden anlaşılın bir başka nokta da burada uygulanan düzenin kadim zamanlardan devam eden hususiyetlere sebep olduğu ve yukarıda verilen İnalıcık sınıflandırmasının gerçekliği. Min ba'd kışlak hakkı deyü her üç yüz koyunda bir koyun veyâ bahâsı yigirmi akçe alınub ziyâde alınmaya ve beğler resm-i ağıl deyü nesne almayalar ve bu kışlak ganem deyü alınan hâricden gelüb kışlayan koyun sâhiblerinden alınır, yerlûden alınmaz. Kadîmden böyle olagelmışdir deyü ahâlî-i vukûfdan ma'lûm ve zâhir oldu³⁸ ifadesi bunun en önemli delilidir. Bir anlamda Rumeli'ndeki Osmanlı düzeninin başarısının temellerine dair bir delil de burada dikkat çeker.

36 TADB. TTD., 66, v. 5.

37 Simon Pinargenti, *Isola che son da Venetia nella Dalmatia et prt tutto l'arcipelago, fino a Constantinopoli, con le terre piu notabili di Dalmatia*, 1563, s. 6. Draç'a dair bir çalışma hali hazırda devam ettiğinden bu kısımda sadece görsel ile belirtilen coğrafik hususiyete dair fikir verilme-ye çalışılacaktır. Bu manada Giuseppe Rosaccio. *Viaggio da Venetia, a Constantinopoli: per mare, e per terra & insieme quello di Terra Santa, da Giosepe Rosaccio, con brevità descritto, nel quale, oltre à settantadui disegni, di geografia e corografia si discorre, quanto in esso viaggio si ritroua, cioè: città, castelli, porti, golfi, isole, monti, fiumi è mari: opera utile à mercanti, marinari & à studiosi di geografia*, Venice, Giacomo Franco, 1598 isimli dönem kaynağında daha başka görsellerin tespit edildiğini ifade etmek faydalı olacaktır.

38 TADB. TTD., 66, v. 5.

İlbasan'ın Shkumbin Nehri vadisinde kurulduğu daha evvel ifade edilmişti. Kanunnameden anlaşılacağı üzere nehir içerisinde taşımacılık yapabilecek gemilerin yüzebildiği debiye sahiptir ki Baştova İskelesi bu nehir üzerindedir. Ayrıca Draç'ın da bir liman kenti olması ile gemiler üzerinden *resm-i bâdhan* vergisinin alındığı, bunun da yelken sayısına göre belirlendiği anlaşılmaktadır.³⁹ Ayrıca bir geminin yelkeni bir olsa beş akçe ve iki olsa on akçe alınur ve kal'a-ı Dırac'da dahî vech-i meşrûh üzeredir. Ammâ gümrük deyü gelüb giden metâ'hesâb olunub kefere olıcak yüzde beş ve müslim olıcak yüzde üç akçe alınur lâkin deryâdan gelicek müslim ve kâfirden her yüzde beş akçe alınur⁴⁰ ifadesinden anlaşılacağı üzere deniz ve nehir taşımacılığında vergi oranları değişirken burada deniz söz konusu olduğunda inanç farklılığı gözetilmez.

Kanunnamenin *Der-beyân-ı re'âyâ*⁴¹ kısmında baştinaların kullanımından bahsedilir ki bu durum Duşan zamanında bölgede kullanılagelen baştina sisteminin Osmanlı idaresince de devam ettirildiğini gösterir. Bu da yukarıda ifade edilen kadimin devamlılığı esasına işaret eder. Bölge halkı kendine yabancı bir uygulamadan ise revize edilip kullanılır hale gelmiş eski düzen ile hayatlarına devam etmektedirler. Yine de kulağa gelen bazı sıkıntılar olduğu da kanunnamede belirtilir. Baştina hususundan fukarâ-ı re'âyâ ziyâde muztarib ve müteallimlerdir⁴² diyerek duruma dair tedbirler sıralanır. Ki bu kısımdan itibaren özellikle derbend köyleriyle alakalı hususi düzenlemelerin vurgusu yapılır. Zaten kanunnamenin son kısmında sipâhî ve merdân-ı kalâ' çiftlikleri feth-i hakânîden beru resm-i çift edâ idegelmeyüp ve defteri 'atikde mukayyed olmamağın hâliyâ defter-i cedîd-i hakânîde dahî resm-i çift takdir olunmadı ifadesi ile yaklaşık 70 yıl önce bölgenin Draç'ın alınması ile tamamlanan fethi ile başlatılan kale muhafızlarının çift resminden muaf tutulması geleneği de devam ettirilir.

Sonuç

Yukarıda sunulan bulguların araştırmacıları birkaç farklı sonuca götürdüğü düşünülebilir. Buna göre bölgenin en geç fethedilen toprakları olarak Arnavutluk ya da daha geniş bir kullanımla Adriyatik kıyıları hem Osmanlı toprakları hem de Balkan toprakları içerisinde bazı farklı özelliklere sahiptir.

39 TADB. TTD., 66, v. 6.

40 TADB. TTD., 66, v. 6.

41 TADB. TTD., 66, v. 6.

42 TADB. TTD., 66, v. 7.

Zira anlaşılın odur ki bölgede uzun zamandır devam eden Bizans-Sırp/Slav-Venedik tesiri burayı kendi içerisinde izole bir duruma dönüştürmüş, dolayısı ile de Osmanlı idaresinin fethi sonrasında bölgeyi nizam altına alması için birçok farklı hamle yapması gerekmiştir. Örneğin İlbasan'ın tesisi sonrasında hem Anadolu'dan hem de Makedonya topraklarından ahalinin buraya aktarılması önemli bir bilgidir. Ayrıca şehrin kale içi ve dışı olmak üzere iki Müslüman mahalle halinde gelişmesi de mühimdir. Başka bir çalışmanın konusu olmakla birlikte Arnavutluk'un diğer önemli şehri Draç'ın da bu şekilde gelişmesi bölge için süregelen bir uygulama olarak kabul edilebilir.

Bulguların ortaya koyduğu diğer bir sonuç ise Osmanlı idaresinin bölgelerin özelliklerine göre tesis ettiği idari ve iktisadi düzendir. Yani özellikle Rumeli'deki uzun süreli idarenin temelini artık salt *istimalet* kavramı ile izahı mümkün değildir. Bunun yanında buranın hususiyetlerine uygun geliştirilen nizamın da her açıdan göz önünde bulundurulması şarttır. Kanunnameler bu açıdan bakıldığında özellikle incelenmesi gereken kaynaklardır. Dolayısı ile varılacak üçüncü sonuç da budur.

Şüphesiz ki bölgeye dair kayıtların Latinize edilmesi ve bunların istatistiki verilere dönüştürülmesi çok önemli iken bu verilerden bölgeye dair sonuçlara varılmaması çalışmaları eksik bırakır. İlbasan özelinde bir tahrir kanunnamesinin sundukları dahi bahse konu sonuçlar açısından çok değerlidir. Anlaşılın odur ki sancak kanunnameleri sadece iktisadi veri kaynakları değil bunun ötesinde bir bütünsel fotoğraftır. Bu kaynağın, rakamların söylediklerinin yanında metin içerisinde sundukları bağlamında okunup incelenmesi klasik dönem Osmanlı Balkan tarihçiliği açısından çok önemlidir. Zira iktisat tarihi sadece para ya da rakamlarla değil insanlarla ilgilidir ve insanın ihmali tarihçilik bilimi açısından her daim eksik kalacak bir araştırmaya gebedir.

Bugün açıkça görüldüğü üzere özellikle 17. yüzyıl Osmanlı Arnavutluk'una dair çalışmalarda görülen eksikliğin giderilmesi açısından klasik dönem kaynaklarının hızla ve etraflı bir şekilde Latinize edilip analiz edilmesi zaruridir. Bu sayede multidisipliner bir bakışla bölgedeki Türk varlığının geleceği, mazinin formüllerinin çözülebilmesi ile mümkün olacak ve bölgedeki Türk İslam nüfusun buradaki hakları çok daha iyi anlaşılacaktır.

Kaynaklar

A.DVNSMHM.d.. 45/4471.

Arđel, Ayten, “XVI. Yüzyıl Tahrirlerine Göre İlbasan Sancağı”, *Balkanlar'da İslam Medeniyeti İL Milletlerarası Sempozyumu*, 4-7 Aralık 2003, Arnavutluk (Tiran) 2006.

Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkı, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Atsız, İstanbul 1949.

Aykaç, Mehmet, “Şeri'yye Sicilleri Işığında 17. Yüzyılda Arnavutluk/Elbasan'da Sosyal, Kültürel ve İktisadi Yapı”, *Balkanlar'da İslam Medeniyeti İLL Milletlerarası Sempozyumu*, 1-5 Kasım 2006, İstanbul 2011.

Barkan, Ömer Lütfi, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV/1-4, İstanbul 1953.

Bekir Sıtkı Baykal, (hızl.), *Peçevi Tarihi*, I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

Bilge, Mustafa L., “Arnavutluk,” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, III, İstanbul, 1991.

Bozbora, Nuray, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi*, 1. Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul 1997.

Castiglia, Roberto B.F., Bevilacqua, Marco Giorgio, “The Turkish Baths in Elbasan: Architecture, Geometry and Wellbeing”, *Nexus Network Journal*, 10, 2008.

Çelik, Yüksel, Bizbirlik, Alpay, “XVII. Yüzyıl Orta ve Batı Anadolu'da Dokuma Sanayi”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *Beşeri Bilimler Sayısı*, 18 (3), Manisa 2020.

İnalcık, Halil, “Arnavutluk'ta Osmanlı Hâkimiyetinin Yerleşmesi ve İskender Bey İsyasının Menşei”, *Fatih ve İstanbul*, I/2, 1953.

İnalcık, Halil, “Kanunname”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXIV, İstanbul 2001.

İnalcık, Halil, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987.

İnbaşı, Mehmet, “Arnavutluk'ta Bir Türk şehri; XVIII. Yüzyılda İlbasan Sancağı”, *Üçüncü Uluslararası Doğu Avrupa Çalışmaları Kongresi Bildiri Kitabı (CIEES-2019)*, Sakarya 2019.

İnciciyan, P.L. ve Andreasyan, H.D., “Osmanlı Rumeli’si Tarih ve Coğrafyası”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2-3, 4-5, İstanbul 1974.

Kallek, Cengiz, “Kile”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXV, Ankara 2022.

Kâtip Çelebi, *Tuhfetül-Kıbar Fi Esfari'l-Bihar Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan*, Kabcacı Yayınları, İstanbul 2007.

Kiel, Machiel, “İlbasan”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXII, İstanbul 2000.

Köksal, Ali, *Elbasan Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı 1600-1740*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 2015.

Papp, Sandor, “Vasal”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XLII, İstanbul 2012.

Pinargenti, Simon, *İsole che son da Venetia nella Dalmatia et prt tutto l'arcipelago, fino a Constantinopoli, con le terre piu notabili di Dalmatia*, 1563.

Rosaccio, Giuseppe. *Viaggio da Venetia, a Costantinopoli : per mare, e per terra & insieme quello di Terra Santa, da Gioseppe Rosaccio, con brevità descritto, nel quale, oltre à settantadui disegni, di geografia e corografia si discorre, quanto in esso viaggio si ritroua, cioè : città, castelli, porti, golfi, isole, monti, fiumi è mari : opera utile à mercanti, marinari & à studiosi di geografia*, Venice, Giacomo Franco, 1598.

Rruga, İllir, *Arnavutluk'ta İslâm-Hıristiyanlık Karşılılaşması (1385-1600)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çanakkale 2016.

TADB. TTD., 66.

TSMA_e 363/62 (844/64)

Uyar, Tuğba Demir, *Mühimme Defterlerine Göre Güney Adriyatik Kıyılarında Osmanlı İdaresi (1545-1574)*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

Yörük, Doğan, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaşayan Gayrimüslimlerin Nüfusu”, *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, Konya 2007.

Ek 1

1574 İlbasan Kanunnamesi

Kanunnâme-i livâ-ı İlbasan ber müceb-i defter-i atık

Livâ-ı mezkûrda müsta'mel olan kile otuz vukıyyedir. Bir buçuk İstanbul kilesi olur. Dört İlbasan kilesi ki altı İstanbul kilesi olur. Bir yük takdir olunup defter-i cedîd-i hakâniye ol vech üzere kayd olunmuşdur. Ve buğdayın ve baklanın ve mercimeğin yükü otuz yedişer akçeye ve şîrenin medresi altışar akçeye ve arpanın ve çavdarın ve merdümegin ve darunun ve burçağın yükü yigirmi beşere ve alef ve kaplucanın yükü on tokuzar akçeye yazılmışdır. Ve İlbasan ve İşbat kadılıklarında her müzevvic ikişer akçe resm-i bostân ve ikişer akçe resm-i giyâh alınur ve ba'zı kurâ halkı vâfir soğan ve sarımsak ve lahana eküp hâsıl oldukda bostân akçesin virürüz deyu öşrlerin virmede 'inâd iderlermiş. Anın gibilerden öşr alınup bostân akçesi virürüz dediklerine amel olunmaya. Ve ba'zı karyede öşr piyaz dahî yazılmışdır. Yazılun yazılmasun olan yirden öşr alına. Ve cümle hubûbâtdan öşr ve salâriyye alınup hemân kukuldan ve zağrefandan alınmaz ve şîreden dahî öşr ve salâriyye alına ve kovan hakkı dahî öşr yazılan yirde onda bir kovan alına. Ondand eksük olsa kıymete dutulup on akçede bir akçe öşr alına. Ve resm-i kovan yazılan yerlerde her kovan başına birer akçe alına, ziyâde alınmaya. Defter-i cedîd-i sultâniyye dahî bu üslûb üzere kayd olunmuşdur. Ve resm-i âsiyâb tamâm sâle olandan otuz ve nîm sâle ve kebe değirmeninden on beşer akçe alınur.

Der Beyân-ı Bâc-ı Siyâh

Bâzâra satılmağa gelen buğday ve arpa ve sâir hubûbâtın yükünden ikişer akçe bâc alınur. Tamam yük olmayup çuval ve torba ile gelen mercimek ve nohud ve bakla ve sâir bunun emsâline göre birer ikişer avuç bâc alınur ve sebzevât ve lahana tamam yük olsa içinden bir surtlık bâc alınur. Yükden eksük olsa birer avuç alınur. Ve kestane yükü ki altı kile olur. Andan dahî iki akçe bâc alınur ve satılmağa tuz yükünden iki akçe bâc alınur ve bir akçe ihtisâb için alınur ve odun ki araba ile gelüb satılsa her araba yükünden nesne alınmaz. At ve eşek yüküyle çıra gelse birer surtlık çıra alına ve satılık için gelen kirpâsın her tobundan ki iki gömleklilik mikdârı ola. Birer surtı bâc alınur ve bir tonlık dahî bir surtı bâc alınur. Ve pirinç ve bal ve yağ yükünden dahî ikişer akçe bâc alınur. Ve birer akçe ihtisâb için alınur. Ve ketan yüküyle gelmeyüp her kimesne beşer ve onar akçelik getirüp satar olsa beşer akçelik ketandan iki ... bâc alınur. Bu zikr olan bâc cümle gelen metâ' satıldığı vaktin alınur, satılmayup sâhibi alup gitse nesne alınmaz ve ahâlî-i dükkân ve gayr

kimesneler muhtesib olan kimesne kâdı ma'rifetiyle virdüğü narhdan eksük bulunursa çig ve illetlü nesne satarlarsa muhtesib olanlar ma'rifet-i kâdı ile ihtisâb-ı kanun üzere cerimelerin alalar.

Der-beyân-ı kışlak ganem

Her süri kaç yüz koyun olursa olsun hesâb olunup her üç yüz koyunda bir koyun alınur veyâ bahâsı yigirmi akçe alınur. Kışlak ganem deyü lâkin süri üç yüz tamâm olmayup eksük olsa iki yüze varınca on beş akçe ve yüz koyuna varınca ve dahî eksük ols on akçe alına ve zamân-ı karîbde koyun kışlakdan kalkup yaylağa azmideceği mahalde bekler ve ... resm-i ağıl deyü her süriden yigirmi ikişer akçe alurlar imiş. Kadîmden olmayub hâdis-i bid'at olub ve re'âyâ dahî tazallüm itdikleri ecilden ref' olundu. Âdet-i ağnam-ı pâdişâh-ı âlem-penâh hazretleri için cem' olmalı oldukda resm-i ağıl dahî ol vakt mîrî için zabt olunur. Min ba'd kışlak hakkı deyü her üç yüz koyunda bir koyun veyâ bahâsı yigirmi akçe alınub ziyâde alınmaya ve beğler ve ... resm-i ağıl deyü nesne almayalar ve bu kışlak ganem deyü alınan hâricden gelüb kışlayan koyun sâhiblerinden alınur, yerlûden alınmaz. Kadîmden böyle olagelmışdir deyü ahâl-i vukûfdan ma'lûm ve zâhir oldı.

Der-beyân-ı ahvâl-i gümrük

Baştova iskelesi ki nehr-i İşkombi üzerindedir. Gelüb giden metâ' hesâb olunub gümrük her yüzde beş akçe alınur ve bâzârında terki satan kimesnelerden her istâr başına ki üç İstanbul kilesiden birer akçe alınur ve nehr-i İşkombi'den 'ubûr iden at başına nısf akçe ki her iki at başına bir akçe olur ve dört âdeme bir akçe alınur ve resm-i bâdbân deyü yelken başına beşer akçe alınur. Bir geminin yelkeni bir olsa beş akçe ve iki olsa on akçe alınur ve kal'a-ı Dırac'da dahî vech-i meşrûh üzeredir. Ammâ gümrük deyü gelüb giden metâ' hesâb olunub kefere olıcak yüzde beş ve müslim olıcak yüzde üç akçe alınur lâkin deryâdan gelicek müslim ve kâfirten her yüzde beş akçe alınur.

Der-beyân-ı re'âyâ

Ve bir raiyyet fevt olup oğlu ya fakr ... galebe idüp gayet müzâyakasından kendüsi baştinasının bir tarlasın ya bir mikdâr yerin bulup âharlara satmağla veya rehn komağla niçe baştinalar zâyî' olur. Cizyeleri ve ispençleri dahî bel' olur imiş. Min ba'd baştina paralanmayub bu husus ref' oluna. Re'âyâdan bu vaz' sâdır olıcak ... sipâhîsi cümle ol baştina satandan alandan alup girü birikdürüp bir tâlibine vir ki cizye-i şâhî ve ispençe-i sipâhî zâyî' olmalı

olmaya ve bir ra'iyet fevt olup oğlı kalsa baştinası kanun-ı kadîm üzere oğluna intikâl ider. Sipâhî andan tapu akçesin talep idemez. Lâkin oğlı kalmayıp karındaşı ve kızları ve sâir akrabası kalsa baştina anlara intikâl etmez. Sipâhîye aid olur. Ol vakt il virdüğü tapuyu karındaşı viricek sipâhî âhara viremez. Ammâ virmese sipâhî muhtardır. Kime dilerse virir. Kızları ve kızkarındaşı ve sâir akrabasına baştina intikâl etmez. Ve bir ra'iyet fevt olup baştinası âhara tapu ile virilmelü olıcak değirmeni ve bağ u bağçesi ve evi için sipâhîler baştinadandır deyu ... alup gayra tapuya virmek yandırılmış ile olsa değirmeni ve bağı ve bağçesi ve evi baştinadan değildir. İrsile evlâda ve akrabaya intikâl ider kaziyyelerdir. Baştina hususundan fukarâ-ı re'âyâ ziyâde muztarib ve müteallimlerdir. Ve re'âyânın hâsıl olan öşrini akreb bâzâra iletdüreler. Zulm ve hayf iden dahî ırağa iletdirmeyeler ve hâricden zirâ'at iden kimesneler öşrlerin akreb bâzâra iletdüreler. Zülm ve hayf iden dahî ırağa iletdirmeyeler ve hâricden zirâ'at iden kimesneler öşrlerin akreb bâzâra iletmek kanun değildir. Ol sipâhînün kendü re'âyâsına mahsûsdur. Ve re'âyâ kendü köyünde sipâhînün hâsıl olan öşr ü sâlâriyyesi ... denlü anbar yapmak kanun-ı kadimdir ve re'âyâ öşrlerin köylerindedir. Anbar itdikten sonra girü akreb bâzâra iletmek dahî kanunlarıdır ve derbend köylerinde olan re'âyânın eğer müzevvic ve eğer mücerred ... neferden nefere onar akçe ispençe alınur ve müzevviclerinden İstanbul kilesi ile bir buçuk kile buğday ve bir buçuk kile arpa ve bâd-ı hevâ ve resm-i 'arûs alınur ve hâricden gelen şirelerinin her yükünden ikişer akçe bâc alınur. Ve bir köyde ki bir hâssa çayır olsa re'âyâ sipâhîye ol hâssa çayır için idüp harâc ve ispençeleri talep olundukda ta'allül idüp virmeyüp fukarâ-ı re'âyâya tazmîn itdirirlerimiş. Ol asl idenler subaşı olsun ve sipâhî olsun ... gerekse olsun bî-kusur cizyeleri ve ispençeleri eline virmeyenlerin hâkimü'l-vakt olanlar ya cizye veya ispençesin alivireler. Ve yahud sipâhî ma'rifetiyle baştinayı ellerinden alup bir cizyesin ve ispençesin edâ itmekle mültezim olur kimesneye vireler. Temerrüd ve 'inâd idenleri hâkimü'l-vakt olanlar dergâh-ı mu'allâya arz ideler. Ve ba'zı karyelerde çiftlikler mastûrdur. Mümtâz ve mu'ayyen olan âhar karyeler sınırında zirâ'at idicek kanun mucibince sâhib-i arz olan ta'şir eyleye. Bu çiftlik benim karyemde mastûrdur deyu dahl olunmaya. Ve züema ve sipâhî ve merdân-ı kalâ' çiftlikleri feth-i hakânîden beru resm-i çift edâ idegelmeyüp ve defteri 'atikde mukayyed olmamağın hâliyâ defter-i cedid-i hakânîde dahî resm-i çift takdir olunmadı.

رسالة كريمة ورفقا به وكاتب محترم تودعاه كرافام زهور داران
 خبيره وزبان قلم زمانا دينر از احصاء ان فاضل يابنده كره
 لاجل حشاشا عظيمك كما انشيت على غنك به نثار باروكا ماله
 وياد شاه با داهان پناه . عز شاه تعالى شاه . وفضل
 مضرعات جوه صلوات صلوات امانا . وجمال ذاليت
 نواقيت سخاوت كره اولجه فونر بول انشا . مستوفى عنون كره
 استيفاء از انظام ان در سلك تحري و بيان عليق و تحفة
 در كا . مقل و هدية بار كا . سرد فزانيا و اوليا . اعني حضرت
 محمد المصطفى عليه السلام و اله و حبه . ما دامت
 السلوت و الارض . و بعد عرضا ز تحري و سطون بيا فضله
 محصلات رعيا باي لواء البيلقان . ما الله عن الاخفات و
 البلي بياشت مشتمل بر تحفيق و تفتيش جواض باد شاه عالم پناه
 و هيا تخاضه مير لواء . و زعا و سا هيا و غير ذالك حسب
 الاحرار المطاع . لانه الاتباع الفاضل و من للضيق التسمية .
 الشاطبة و التسمية لخطا فائيه المؤيد من الملك لكان
 المؤيد و توفيق الله البيلقان . خليفة رسول الله اعجاز
 في سب الاقوال كسلطان ابن السلطان السلطانة مرزا سلطان
 سليمان خان ابن سلطان سليمان خان خليفة الله تعالى
 ملكه و سلطانه و اعراض الله تعالى على الفاضل مير و اخشا
 حر و معرفة على كرامت و قدر كا . و عتلم الفقير
 بيلقان ايدين . عرض لولك القدر بيا عصب و السلطان
 طلال عرش اذلك المستعان . في و انحر و تحري و مير و
 سنة احد و بنتعين و بنظر ايه .
 و تسليم القصد الى اللين الالحالي

م
 ...
 ...

قانون نامه بولواو البيلقان بر موجب دفتر حقيق
 لواء ملكه كورده مستعمل اولان اولوز قومه ذر تحري
 انشا بنول كله على اولوز دفتر البيلقان بجه كرا ليل ساني
 كيله سبعا اولوز بريك بختيار اولوز قومه ذر تجديك خان اولوز
 وجه اولوز قديم اولوز دفتر . و بوغلايك و باقار بك و جوك
 بوكيا و قوزديك بنظر ايقه و شير نيك صدر و علي بنظر ايقه
 و ازبانك و جودارنك و منير ملك و دارونك و نوچا طك و
 بويوشه و علف و قيو لوانك بوكيا و نر سلطان ايقه به بازنك
 و البيلقان و اشيا و قاضي سلطان نر سلطان ايقه
 رسم بوشان و اكيشرا ايقه رسم بيا ذال نور و بوشان ايقه
 صوغان و صومون و لاهانه اكوب خا اصل اولوز قومه بوشان
 ايقه سن و روز و غنر لوز و رومان عشا ايدر لوز بيلقان
 سب لوز و غنر لوز و رومان عشا ايدر لوز بيلقان
 عملا و لوز و غنر قومه . و غنر لوز و غنر لوز ايدر لوز بيلقان
 اولان بيزه و غنر لوز و غنر لوز ايدر لوز بيلقان
 مان كو كول دن و غنر لوز ايقه و غنر لوز ايقه
 الله و قران حقيق و غنر لوز ايدر لوز بيلقان
 اولوز قومه و بيلقان ايقه . و بيلقان ايقه
 اليه و رسم قران بازيه اولوز قومه . و قران بايشه بيلقان ايقه
 اليه . و قديم بيلقان ايقه . و بيلقان ايقه
 و رسم اسباب تا شاه اولوز قومه و رسم شاه و بيه و كونه
 بنظر ايقه لوز و بيلقان ايقه

با ذره ما ائلمغه كلان و نعدايم و اذيه و سارنيم و بيلقان ايقه
 بركندن اكيشرا ايقه بايخ النور تمام بريك اولوز بيلقان و نور ايله
 كلن مزاجك و مخوفه و باقار و سار بريك امثال كذنه حاشه كوره
 اكيشرا ايقه بايخ النور و بيلقان و لاهانه علمه بريك اولوز
 ايجندن برسون بيلقان النور بيلقان اكونك اولوز قومه
 النور و كشا به بريك بيلقان ايقه اولوز اذن ديجه ايقه بايخ
 النور و سارنيمه طر بيلقان ايقه بيلقان النور و بيلقان
 اختنا بيلقان النور و اودون كي عيه ايله كلون مسالك مير
 بركندن شاه الفادان و ايك و بيلقان ايقه بيلقان بيلقان
 الله و سارنيم ايقه كل بيلقان ايقه بيلقان ايقه
 مقدمه و بيلقان ايقه بايخ النور و بيلقان ايقه بيلقان
 بايخ النور و بيلقان ايقه بايخ النور و بيلقان ايقه بيلقان
 النور و بيلقان ايقه بيلقان ايقه بيلقان ايقه

کلیوب هر کشته بشو او زر لجه ليق کوزب صا زادله بشو
 الخنجر ليق کانه ذه لک اوسکوب باج التور وود نوا اولان باج
 بمله کلان متاع صا تلدو عجز وقت التور صا تلپو صاحب کلان
 کشته سننه الکن و اها ليق کان و مینر کشته لرضت کلان
 کشته قاچیس مغری سله ووردو یی زخند کسول اویلورسه
 و چیک و ملت و سونه صا ز لسه محنت تاولان معرفت قاچیب
 ایله لحتساب قانون اوزده جوبه لرته الاله ز
 د دنیا ن قشاق عفر

هر شوه قاچ یوقون اوزسه اولسون حجاب اولیب هر
 اوشور قونل ز فیرت التور و ایلها کیمی کیم خنجره التور
 قشاق نغمه درو لکن سوچ اوشور تا م اولیب اوسولوب
 اولسه اکیوم و ارضه اون بشر لجه ووز قونه و ارضه و
 دخی کسول اولسه مان لجه الیه و زمان قیدین قون قشاق
 قون قالغی سیر اعه عز اولن کیمی حمله بکلر وود لر کیم
 انبلدو هر شوه یون کیم کیش لجه اوزلر ایش قون
 اولوب کسه بدت لوپ و دما با کیم قشاق انبلد کیم ابلد
 رفه اولنبی عادت اتمام پاشاه علیت مخصر تلر لجه جمع
 اولمالی اولدو قشم ایش لجه اول اول وقت میر عجز سئل
 اولور دن بعد قشاق جمعی دیور و حیزو قونل برقیق
 و ایلها کیمی کیم لجه الون ذاده لینه و بکلر وود لر کیم
 انبلد و سونه المبلل و بوقشاق غنم دیوانان کا و چکلر
 قشاق قون صاحب لرته التور یولودن العز قون قون
 اول کیش کلدر دیو اهلان و قون معلوم و ظاهر اولدی

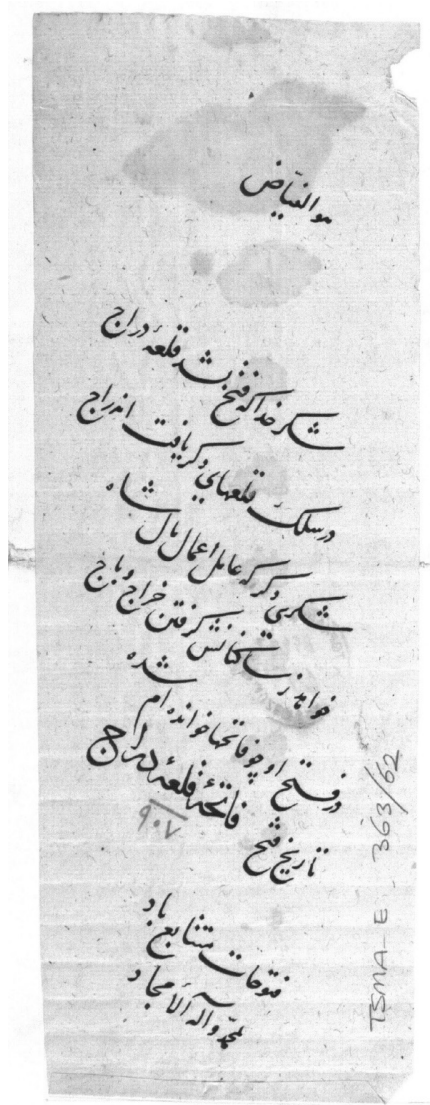
دیکه انخال المستخلص

باشقو کیم کیم کیم باشقو قونل ووزنه ذر کیم کلر قشاق
 حجاب اولوب کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 صانا نغمه قونل هر ایش لجه کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 دن بر لجه التور و قشاق لجه کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 ضفاف لجه کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 لجه التور و سملار ابلد و لکن کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 یلک کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 و قلعه یی در ابلد کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 اوشور وودله کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 هر کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم

و نرعت قون اولوب اولعیا فخر و فاعله علی ایلد قشاق
 شند کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 بولوب کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 صانع اولوب کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 بر التور و حیزو دهم اولسه دما با کیم کیم کیم کیم کیم
 اوشور کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 اولدن اولوب کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 و اسپنجیه و سباجی صانع اولما او اولسه و نرعت قون
 اولوب اولعیا کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 انتقال اولد کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 اول کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 اولمه و انتقال کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 طایفه کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 حضا و کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 باشقو انتقال اتم و نرعت قون اولوب باشقو کیم کیم کیم
 ابله و بر تلر کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 باشقو د ندره کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 ابله اولسه و کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 زر کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 د کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 اولعیا قالمیب باشقو سبج کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 لارا قون کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 بویا کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 اسپنجیه کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 اسپنجیه کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 مسعود انیمه سبج کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 و سبج کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 عیبه کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 اوزر کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 ابلت قشاق کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 اوزر کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم
 کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم کیم

ايدونيت علاج و اسپنجيه تريه مطلب اولند فقه تمشلا لويوست
 و يرسوبت فقراي و عايله تمشين انديز لويون اول اصل اولون
 صن اوغلا و لسونه و سباجيل و لسونه صحت شليم كوكه اولون
 قصير جيره لوي و اسپنجيه لوي اليه و يرسوبت حاكم الوقت
 اولون ايلچي يولدا اسپنجيه سنا لوي يولدا و يانور سباجيل
 معرفتيله باشته نماشت نما اولون لوي تريه يولدا و اسپنجيه
 اولونكه مثلت انيم اولون كوكه يه و يره لره عزت و عنا د
 لره نلري حاكم وقت اولون لوكا و مكاره يه عرض ايله
 و بعض قريه لرده نجشلا كل مسطور در امتياز و معين
 اولون اخر قريه لر سونوزده زراعت ايدمچك قانون
 موجبجه صاحب رهن اولون تعشير ايله بوجنشلا
 بتم قريه مسطور در و دوله و لمنييه و زراعت سباجي
 و مزون قلاع نجشلا كل شرح خاقا ييدن ترور ستم نجفت
 اولون كلمه سوت و وقتي عيتوده مضنيه اولون معين
 حاليه فترت جودنا قاين و عيج رشتم نجفت تقديرو اولون

خصوصه فتره عايله بازيه مضطرب و متا لير و عايله
 حاصل اولون عترتيه وقت بازاره اتدوره اولونم و خيفت
 دنجا راغه اتدوره لوي و عايله زراعت ايدن كومت بعض
 لره وقت بازاره اتدوره اولونم و خيفت دنجا راغه اتدوره
 ميه لره و عايله زراعت ايدن كومت لره عترتيه وقت بازاره
 التيك قانون دكلد زولده سباجيله كد و عايله ستم خيدر
 و عايله كد و عايله سباجيله حاصل اولون عترت و سباجيله
 صغاخ و كلون بايرت قانون تدبيره و عايله عترتيه كو
 يلونه در اينا د ايتدن صكره كير وقت بازاره التيك دنجا
 قاينونلوي د و ديدنك يلونه اولون عايله التيك اوتومون
 و كوريجور د اينا تدمت نغرت ن نغرت اونه اسپنجيه لوي
 و مزون جلون دن انا نول كيله عايله مزونجي كيله نول
 و مزونجي كيله اونه بازا همور ستم عترتيه لوي و عايله
 كل شرح لوي تيك نغرت دن كوشا لجه بازا لوي و مزونجي
 بز عايله چار اولونه و عايله سباجيله اولون خا خا لوي
 يره عيتودن قاين تدبيره لوي لوي عترتيه نجش ايله
 عايله نغرت دن متوع و عايله تكميل عايله كد و كلدن
 اوچ كون نغرت دن انا لوي عايله عايله كد و عايله لوي
 خدمت انا لوي سباجيل حاكم الوقت اولون متوع و عايله
 و بز عيتيك خيز و عايله سباجيله سونوزده يورده د سباجيل
 مضنيه صلحت دعيت و مضنيه سباجيل يره لوي يورده اولون
 الودر سباجيله انا ن بده ايتد و عايله لوي الودر كيمت
 تحويليه د و عترته اولون الودر عترت انا و يده سباجيله
 اولون طوقنجي قوني كرايم باجور د اولون كون الودر كيمت
 تحويليه د و عترته قون حقه انا اولون و يده سباجيله
 عايله اولون و عايله لوي كرايم ما يره لوي متناز و معين
 سونوزده لوي سباجيله عيتود عيتون عيتون ايله ك قانون
 انا ولايت بازلد قده هخره سباجيله لوي عترت الودر
 يا زلد قده صكره عايله حقت كل عايله اولون عايله
 و سباجيله لوي متناز اولون اخر قريه و عايله لوي
 آخو و يولده ولايت بازلد قده اولون حقت ايله عايله
 اولون لوي بازلده عترت الودر سباجيله لوي عيتون
 قانون دكلد عترت دنجا بازلد ماضنه و سباجيله
 لوي سنا رسبلا نلري كومتك باشته لوي لوي صغرت

T.S.M.A.E. 0363

Draç'ın Fethine Dair Tarih Düşürme

T.S.M.A._e 363/62 (844/64)